

Historia est lux veritatis

SZAKÁLY SÁNDOR KÖSZÖNTÉSE
60. SZÜLETÉSNAPIJÁN

I. kötet

erőfejlesztést végrehajtó állam szövetségében látta biztosítva a német érdekek érvényesítését. A bismarcki aggodalom feleslegesnek bizonyult, bár senki nem tudhatta, hogy a két birodalom szövetségére Apponyi nem jelent semmilyen veszedelmet.

4. KORTÁRSÁK APPONYI '67-ES ELLENZÉKISÉGÉRŐL

Ifjabb Andrassy Gyula gróf könyvet írt *Az 1867-iki kiegyezésről* címmel a Millennium évében.³⁰ Ebben bemutatta, hogy a kiegyezésre nem a negyvennyolcasok, hanem a hatvanhetes ellenzéki Apponyi a veszélyes. A negyvennyolcasokat azért tekintette veszélytelennek, mert a király számára elfogadhatatlanok voltak követeléseik, ami kormányképtelenséget is jelentett. Apponyi azonban a kiegyezési törvényből vezette le kritikáját és fogalmazta meg programját. A közvéleményben azt a nézetet keltette, hogyha az aulikus gyökerekkel (édesapja politikai múltja) rendelkező Apponyi is kritizálja a rendszert, akkor azzal valóban problémák lehetnek. Az uralkodótól pedig ki lehet kényszeríteni ezek megváltoztatását. Csakhogy a kiegyezési rendszer megváltoztatása nem egyszerűen magyar belügy, ahhoz az osztrák parlamentnek is hozzá kell járulni. A fennálló dualizmus a magyar szupremáciát védi, egy új rendszer akár a magyarok politikai befolyásának csökkenéséhez vezethet, ha föderatív alapon többpólusúvá válik a kétpólusú rendszer. Apponyi politikája tehát magában hordozta a királlyal való konfrontációt és a birodalmon belüli magyar pozíció gyengítését.³¹

Hasonló véleményt fogalmazott meg harminc ével később – már az első világháborús vereség után – Kristóffy József, aki szerint, ha Apponyi nem lép a kiegyezés kritikájának ösvényére, akkor talán még állnának a Szent István-i Magyarország államhatárai.³²

Bár az első világháború után rögtön kezdetét vette a politikai felelőskeresés és vádaskodás, amelyből Apponyinak is kijutott a hatvanhetes-negyvennyolcas dimenzióban való mozgása és álláspontváltozása, illetve nemzetiségi politikája miatt, nem lehet figyelmen kívül hagyni, mennyire történelmietlen érvelés az, hogy 1920 után utólag akarták belemagyarázni egyes politikai erők, hogy mások miért nem látták tetteik következményeit előre.

³⁰ Gróf Andrassy Gyula: *Az 1867-iki kiegyezésről*. Budapest, Franklin, 1896.

³¹ SZALAI Miklós: Andrassy a kiegyezésről. *Valóság*, 1995 (10). 26–41.

³² Kristóffy József: *Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek. 1890–1926*. Budapest, Wiedemann, 1977. 24. 27.

AZ 1918 ELŐTTI VÁLASZTÁSOK A KORABELI SZLOVÁK SZÉPIRODALOMBAN

HALÁSZ IVÁN

egyetemi tanár, tudományos főmunkatárs
(NKE Közigazgatás-tudományi Kar,
MTA TK Jogtudományi Intézet)

A modern szlovák nemzeti politika értelemszerűen a XIX. századi Magyarország közjogi keretein belül született meg. Ez nem is történhetett másként, mert néhány más – több állami kereten belül fejlődő¹ – nemzettől eltérően, az egész akkori szlovák társadalom egyetlen állam lakosa és egyetlen uralkodó alattvalója volt. 1918 előtt természetesen Magyarországról és a Habsburg-Lotharingiai-ház királyairól volt szó. Legfeljebb a századforduló táján lett némileg árnyaltabb a helyzet, mert akkor az Egyesült Államokban már megjelent egy nagyon markáns és öntudatos szlovák diaszpóra, amely hatást gyakorolt az otthonmaradt szlovák tömegekre. Igaz, ennek főleg az első világháború éveiben lett konkrét jelentősége. Ezen kívül egyre több szlovák értelmiségire gyakoroltak hatást az ausztriai és azon belül a csehországi közállapotok, ami a magyarországi állapotokhoz képest valamivel modernebb és nyugatosabb képet mutatott.²

Valószínűleg ezzel a magyarországi fejlődési kerettel magyarázható a szlovák politikának a területi autonómia iránti vonzódása, és ezzel függ össze a szlovák nacionalizmus nyelv- és kultúracentrikus jellege is. Végül ebben célszerű keresni az 1918 előtti szlovák politikusok szocializációjának főbb sajátosságait is. Az első modern választási tapasztalatokat is itt szerezték meg.³

A dualizmus időszakát minden, a magyar szép- és szakirodalomból is unalomig ismert politikai visszaélés és közigazgatási túlkapás⁴ ellenére is a ciklikusan ismét-

¹ Ilyenek voltak a XIX. században a három nagyhatalom közé felosztott lengyelek vagy a regáti és erdélyi románok.

² Ez megmutatkozott a választójogi szabályozásban, hiszen a Monarchia osztrák részében az első világháború előtt már az általános és demokratikus választójog volt érvényben. A nemzetiségi politika is jóval nagyvonalúbb volt ott, mint a Lajttól keletre.

³ Az 1918 előtti magyar választójogról ld. összefoglalóan MEZEY Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris, 1996. 266–277. NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin: A választás mint a hatalom legitimitációja. In: MÁTHÉ Gábor (szerk.): *A választójog*. Budapest, Press Publica, 2002. 3–50.

⁴ SZABÓ Dániel: Választás és csalás Magyarországon a századfordulón. *História*, 1985/56. Ld. http://www.tankonyvtar.hu/hu/kepek/1985/56/56_05_01_02.html

lődő népképviselési választások jellemezték.⁵ Bizonyos szempontból ezek az események a mindennapi élet részévé váltak. De a korábbi évtizedek, sőt évszázadok rendi tisztújításainak az emléke sem múlt el nyomtalanul. Igaz, hogy ezek a megyei és országos tisztújítások, illetve diéták csak a privilegizált társadalmi rétegekre – azaz döntően a köznemességre, illetve papságra⁶ és kisebb mértékben a szabad királyi városok polgárságára – korlátozódtak, de nem szabad elfelejteni, hogy éppen a többségi szlovákok által lakott felföldi vármegyék némelyike rendelkezett Magyarországon a legnépesebb kismemességgel.⁷

A határokhöz közeli fekvésű Árva, Liptó Turóc vagy Trencsén vármegyék nemcsak igazi „bocskoros kismemesi” régiók voltak, hanem ezek a vármegyék adták ott-hont a születőben lévő szlovák nemzeti mozgalomnak, hovatovább a modern szlovák irodalom is nagyjából itt született meg. Több fontos szlovák „nemzetébresztő” értelmiséginek pedig komoly családi kötődései voltak ehhez a réteghez. Árva vármegyei kismemesi családból származott például Anton Bernolák, az első önálló szlovák irodalmi nyelvet megteremtő katolikus pap, és részben ebben a közegben nőtt fel a második irodalmi nyelv elfogadtatásában jeleskedő, majd az első fegyveres felkelést szervező evangélikus Jozef Miloslav Hurban is. A később még ismertetett nagy szlovák prózáírók, Ján Kalinčiak és Ján Jesenský is ehhez a régióhoz és réteghez kötődtek.⁸ A legnagyobb XIX. századi szlovák költő, Pavol Országh Hviezdoslav is egy Árva megyei köznemes családjából származott. A kismemesség nemzeti hovatarozásának és szociális státusának a kérdése hosszú évtizedeken keresztül legalább annyira központi kérdése volt a XIX. század végi szlovák irodalomnak, mint

⁵ A választási tematika talán legjobb és egyben legszemlelesebb szépirodalmi ábrázolója közismerten Mikszáth Kálmán volt. Ezt a témát érintő művei közül mindenképpen ki kell emelni a *Két választás Magyarországon* című regényét, illetve a *Nyitra, kedves Nyitra* című novelláját.

⁶ A XIX. század első felében tevékenykedő szlovák aktivisták és értelmiségiek egy része egyébként éppen az egyházi státusa révén került be a reformkori országgyűlésekbe, ilyen volt például Štefan Greguška, aki nyitrai káptalan, illetve Štefan Moyses, későbbi besztercebányai püspök és Matica Slovenská alapító, aki a reformkorban még a zágrábi káptalan képviselőjévé került be az országgyűlésbe. Városi követként jelen volt az 1832-es országgyűlésben a szlovák evangélikus értelmiség egyik vezető alakja, Juraj Palkovič is. Štúr később az ő tanszéki helyettese volt a pozsonyi evangélikus líceumban. Ld. DEMMEL József: *A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*. Pozsony, Kalligram, 2011. 246–248.

⁷ A szlovák nemzeti mozgalom fellegrájként ismert Turóc vármegyei köznemességről, illetve annak létszámáról, nemzetiségi viszonyairól, politikai megosztottságáról ld. részletesebben DEMMEL i. m. 165–171.

⁸ Itt viszont meg kell említeni, hogy Jozef Miloslav Hurban és Ján Kalinčiak is csak az anyai oldalon rendelkeztek nemes ősökkel, az apjuk mindkét esetben evangélikus lelkész volt. A Hurban család egyébként több nemzedéken keresztül molnárként kereste meg a kenyerét. Ld. Natália ROLKOVÁ (szerk.): *Jozef Miloslav Hurban. Prvy predseda Slovenskej národnej rady*. Bratislava, Kancelária SNP, 2007. 212–224.

a magyar irodalomnak. De ez már egy másik problematika, amelynek feldolgozása nem tartozik a jelen írás célkitűzései közé.

Az 1847/1848-as utolsó rendi országgyűlésben, amely elfogadta a kulcsfontosságú áprilisi törvényeket, mégsem egy kismemes származású követ képviselte a szlovák nemzeti programot, hanem az a Ludovít Štúr, aki nevéhez nemcsak a most is érvényes szlovák irodalmi nyelv megteremtése kötődik, hanem az egész szlovák irodalmi romantika esztétikája, illetve a szlovák politikai újságírás kezdetei is. Štúr kisiparos és evangélikus tanítói családból származott,⁹ de ez most itt mellékes. Sokkal izgalmasabb, hogyan került be az előbb említett országgyűlésbe. Közismert, hogy a legfontosabb szlovák nemzetébresztő itt a Zólyom szabad királyi város (szavazati jog nélküli) ablegátusa, azaz követe volt.¹⁰ 1848-ban az első népképviselési választásokon azonban Štúr már nem tudott részt venni, hiszen éppen akkor került konfliktusba a pesti kormánnyal.

A politikai aktivizálódás egyik legfőbb működési színhelyét a XIX. században leginkább az országgyűlési és vármegyei választások jelentették. Ez különösen igaz az említett század utolsó harmadára, amelynek a politikai élete a liberalizmus és nacionalizmus eszmevilágának jegyében zajlott. Az egész nyilvános politikai élet és diskurzus alapvetően ezek közül forgott, később pedig kiegészült a szocializmus eszmével.

A fentiek tükrében tehát egyáltalán nem meglepő, hogy a dualizmus kori magyarországi választások nemcsak a korabeli magyar szépirodalomban hagytak mély nyomot (ld. Jókai Mór és még inkább Mikszáth Kálmán műveit), hanem a régi Magyarországon belül született szlovák irodalomban is. Ez annál inkább igaz, mert a XIX. századi szlovák politika „személyzetileg” elválaszthatatlan a szépirodalomtól.

A modern nemzeti ideológiát és politikát az 1840-es években a szlovák irodalmi romantizmust megalkotó Štúr-nemzedék teremtette meg. Ehhez a döntően evangélikus vallású fiatal nemzedékhez kötődik a szlovákság 1848–1849-es fegyveres fellépése is. A dualizmus időszaka pedig nagyjából azonos a szlovák irodalmi realizmussal. Több szlovák realista író tehát nemcsak az irodalomnak élt, hanem aktívan politizált és nem egyszer a választásokon is megmérette magát – akár frontemberként (azaz képviselőjelöltként, mint Svetozár Hurban Vajanský), akár háttéremberként (mint például Jozef Gregor Tajovský).

A kiterjedt Jeszensky vagy szlovákul Jesenský famíliából származó Janko Jesenský (1874–1945), az egyik legurbánusabb és legironikusabb stílusú szlovák realista író pályakezdését és a nemzeti politikai élethez való viszonyulását nagymérték-

⁹ DEMMEL i. m. 50–53.

¹⁰ Magyarországi választások 1848. március 11. – 1848. március 15.

ben meghatározta az a tény, hogy ügyvéd édesapja¹¹ az 1870-es években a Szlovák Nemzeti Párt színeiben kívánt parlamenti mandátumhoz jutni. A pártvezetők ígéreteiben bízva az édesapa a kampány során komoly adósságokba verte magát, amelyekkel a választási kudarc után teljesen magára maradt és anyagilag tönkrement. A család vagyonát pedig elárverezték. Ez végső soron elvezetett korai halálához. Özvegye pedig két kisgyerekekkel egyedül maradt, és csak nagy nélkülözések árán tudta taníttatni fiait.¹² A szintén ügyvédi pályára lépett Ján Jesenský emiatt ugyan még nem fordult el a szlovák nemzeti mozgalomtól, de egész életére megtanulta, hogy a politikában óvatosnak kell lenni, főleg magára számíthat, és nem szabad vakon bízni a politikai elvtársak könnyelmű ígéreteiben.¹³

Ez a második markáns irodalmi nemzedék (azaz a realisták) – a magyar közvéleményben elterjedt közhiedelmekkel szemben – tehát már nemcsak falusi papokból, lelkészekből és tanítókból állt, hanem bőven akadtak köztük jogászok és orvosok is. Politikai szempontból főleg a jogászok csoportja az érdekes, hiszen az aktív magyarországi közéletet főleg ennek a szakmának a képviselői formálták.

A választási problematika egyik legelső szlovák szépirodalmi megjelenítője mégsem ebből a realista nemzedékből és szakmai körből került ki. Az első és mai napig tulajdonképpen egyetlen olyan választási tematikájú szépirodalmi munka, amely mélyen beépült a széles értelemben vett szlovák kulturális köztudatba, még az 1850-es években született és Ján Kalinčiak nevéhez kötődik. Ján Kalinčiak (1822–1871) az előbb említett romantikus nemzedék talán legtehetségesebb prózaírója volt, aki a többi társától eltérően nemcsak a történelmi tematikára koncentrált, hanem megpróbálkozott az úgynevezett „kortárs” regénnyel is. Leghíresebb regénye, amely mai napig kötelező tananyag a szlovák közoktatásban, a *Tisztújítás* címet

¹¹ Ján Jesenský-Gašparé már 1848/1849-ben csatlakozott a szlovák nemzeti mozgalomhoz és annak akcióihoz. Később is aktív maradt ezen a területen. Egyébként a magyarországi szegény kisnemesek többségéhez hasonlóan ő is ügyvédként próbált eltartani a családját.

¹² Míkula VALÉR et kol.: *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava, Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005. 257.

¹³ Arról, hogy a fiatal író-ügyvéd tényleg nem fordult el a szlovák nemzeti ideológiától, az is tanúskodik, hogy az első világháború kezdetén a hatóságok pánszláv érzelmüként kezelték őt, emiatt rövidebb internálása után csak közkatonaként szolgálhatott, aztán a keleti fronton saját akaratból hadifogságba esett, ott pedig gyorsan jelentkezett a formálódó csehszlovák önkéntes haderőbe. Az első világháborúból légiósként visszatért jogász a két világháború közötti időszakban már nem tért vissza az eredeti foglalkozásához, hanem a különböző magas kormányzati posztokon szolgálta csehszlovák hazáját – egyebek mellett kétszer volt főispán és végül a némi igazgatási autonómiával rendelkező Szlovák Tartomány egyik alelnöke. Az első köztársaság szétverését rosszul viselte, ahogyan a második világháború alatti nácibarát szlovák néppárti rezsimit is. Igaz, az aktív ellenállásához és politikálához akkor már öreg volt.

viseli.¹⁴ A szerző ebben a műben – amely egy kitalált, de egyébként tipikusnak is mondható reformkori vármegyében játszódik – két köznemesi klán küzdelmét írja le a vármegyei tisztújító választásokon. Ebben a harcban mindkét fél különböző – többé vagy kevésbé tisztességes – módszereket vetett be, de végül az egész patália egy nagy kibéküléssel és hatalmi osztozkodással zárult le. A kisregény végkicsengése ennyiben nem is romantikus, hanem inkább biedermeier vagy realista jellegű.

Érdekes, hogy a nemzetiségi kérdés alig játszik szerepet ebben a műben. Kalinčiak köznemességének többnyire nincs meghatározott etnikai öntudata. A szerző szlovák család- és keresztnemek mellett magyar neveket is használ. A *Tisztújítás* című regényében Štefan Levický szolgabíró mellett találkozunk gróf Gábory főispánnal. Bár a román szereplők többnyire szlovákul beszélnek itt-ott, néha már lehet találkozni a nemzetiségi utalásokkal is. A régi alispán például, aki egyben az egyik klán feje, magában azon morfondírozik, hogy meg kellene tanulni magyarul, mert az lehet jövőben a hivatali és politikai érvényesülés záloga. Ez a hezitálás viszont egyben azt is sejteti, hogy korábban ez nem volt így. Azaz a latin és a helyi nyelv ismeretével is lehetett ezen a szinten boldogulni.

Ugyanakkor jellemző módon a regényben – hasonlóan, mint Kalinčiak más műveiben is – nemcsak latin kifejezések, hanem egész latin mondatok is szerepelnek. Néha a szerző egész latin párbeszédet tesz a hősei szájába. Ez nyilván azzal függött össze, hogy mennyire volt elterjedt a latin nyelv a reformkor alatti és még inkább előtti felföldi köznemesség körében, természetesen nem a hétköznapi és otthoni érintkezés, hanem a megyei közélet és ügyintézés elegáns nemesi nyelveként.

A magyar nyelv ismerete több helyen meglehetősen hiányos volt még ebben az időben. Erre alapozta egyébként a szlovák nemzeti mozgalom azt a reményét, hogy a felföldi köznemesség szlovák ajkú része végül az ő oldalára fog állni. Azonban nem így történt. A felföldi nemesség jelentős része megértette, hogy a kor szellemével és a magyar nyelvvel való további ellenkezés megfoszthatja őket a megyei közéletben betöltött pozícióktól, illetve a megyei életre gyakorolt befolyástól. Többségük ezért elkezdett intenzíven magyarul tanulni és közeledni a magyar nemzeti mozgalomhoz, illetve annak ideológiájához. Erre utal a *Tisztújításban* az előbb már említett alispán „nyelvtanulási” dilemmája.

¹⁴ Azt, hogy ebben az időben mennyire aktuális témáról volt szó, az is jelzi, hogy hasonló időben a magyar szépirodalomban is napvilágot látott egy ugyanilyen című dráma. A szerzője Nagy Ignác volt. A két munka összevetését ld. HALÁSZ IVÁN – SCHWEITZER GÁBOR: *Variációk egy témára. Gondolatok Nagy Ignác és Ján Kalinčiak Tisztújítás című műveiről*. In: FEKETE BALÁZS – HORVÁTHY BALÁZS – KREISZ BRIGITTA (szerk.): *A világ mi vagyunk... Liber Amicorum Imre Vörös*. Budapest, 2014. 201–202. o.

A szintén turóci születésű Kalinčiak tehát bravúrosan ábrázolta a felföldi hétszilvafás köznemesség mentalitását és politikai attitűdjét. Ebben valószínűleg segítségére volt az a tény, hogy anyai ágon az északi vármegyékben kiterjedt rokonsággal rendelkező Ruttkay családból származott. Apja pedig evangélikus lelkész volt. Ő maga tanár volt, előbb Modorban, utóbb a sziléziai Teschenben, ahol az ottani állami gimnázium igazgatói tisztségét töltötte be. Egyébként ebben az időben írta meg 1860-ban megjelent fentebb idézett híres választási regényét is.

Érdekes viszont, hogy a Štúr-nemzedék elkötelezett tagjának számító „választási” szerző aktívan soha nem politizált. 1848-ban sem, amikor nemzetébresztő társai tőle is elvárták, hogy csatlakozzon az első szlovák nemzeti felkeléshez. Kalinčiak viszont, aki akkor a német-szlovák lakosú Modorban tanított, inkább semleges maradt a „hurbanisták” és a „kossuthisták” harcában. A protestáns vallású és inkább liberális-romantikus érzelmű írót ugyanis zavarta a szlovák nemzeti mozgalom bécsi orientációja.¹⁵ Ezt a politikai passzivitást, illetve neutralitást a társai közül sokan rosszallóan vették tudomásul, igaz később megbocsátották neki.

A választási problematika irodalmi ábrázolása szempontjából aktívabb időszak az alkotmányos élet 1860. évi újraindulása és az osztrák–magyar kiegyezés után kezdődött el. Ekkortájt már nem annyira a helyi és megyei választások, hanem sokkal inkább az országgyűlési megmérettetések kerültek az irodalmi figyelem középpontjába. Az irodalmilag valamilyen formában aktív szlovákok közül Viliam Paulíny-Tóthnak 1869-ben sikerült bejutni az országgyűlésbe, igaz, csak egyetlen ciklusra.¹⁶ Rajta kívül akkor még két szlovák programmal induló jelöltnek sikerült megszerezni a képviselőházi mandátumot (Ján Uhliarik és Zoltán Zmeškal), de ők nem a nemzeti konzervatív tábor színeiben indultak, hanem a magyarokkal való kiegyezést kereső liberálisabb szellemiségű „Új szlovák iskola” keretében politizáltak.

Az előbb említett Új szlovák iskola egyik legfőbb vezetője és ideológusa Ján Nepomuk Bobula építési vállalkozó volt, aki akkor szintén próbálkozott a parlamenti bejutással, de sikertelenül. Az 1860-as években még a szlovák irodalmi és kultúra-szervezés területén is aktív volt, de amikor jobban beindultak a vállalkozásai, inkább azokra és a politikára koncentrált. A politikai profilját teljesen átalakító Bobula¹⁷

¹⁵ VALÉR i. m. 268.

¹⁶ A képviselői pályafutását már viszonylag korán feldolgozta a szlovák szakirodalom, ld. František BOKES: *Viliam Paulíny-Tóth slovenský poslanec v rokoach 1869-1873*. Martin, 1942.

¹⁷ Az 1870-es évektől kezdve már nem exponálta a szlovák politikai kötelességeit, hanem mint nagyon sikeres vállalkozó inkább a fővárosi helyi (először kerületi, aztán városi) politikusként kezdett politizálni. Bobula akkor már főleg mint az iparos és kereskedő réteg érdekeinek szószólója próbálta újraértelmezni önmagát a politikában. Ján Nepomuk Bobula nagyon érdekes és tanúságos politikai pályafutásáról részletesebben ld. HALÁSZ IVÁN: Szlovák karrierlehetőségek a dualizmus korában. In: HANNAY MICHÉLY (szerk.): *Budapesti szlovákok kulturális életpályái*. Budapest, Etnikum, 1998.

egyébként jóval később (1892-ben) végül bejutott a törvényhozásba, de már nem a szlovák nemzeti liberális jelöltként, hanem a szabadelvű kormánypart politikusként. Egészen 1897-ig képviselő volt, de az élete utolsó szakaszában már az új országgyűlés épületének építési főfelügyelője volt.¹⁸

Bobula példája jól mutatja, hogy a korabeli országgyűlési képviselők vizsgálata során külön kell választani két kategóriát: a szlovák származású képviselőket, akik azért rendszerint valamilyen formában jelen voltak a parlamentben (1892-ben a többségi közvélemény Bobulát már nem mint szlovákot kezelte), valamint a szlovák nemzeti programmal induló jelölteket és képviselőket, akik jóval kisebb számban jutottak be.

A szlovák irodalom és nemzeti politika szempontjából meghatározóbb szerepet játszott az előbb már említett Viliam Paulíny-Tóth (1826–1877), aki Ján Kalinčiakhoz hasonlóan szintén evangélikus lelkési családból származott. Paulíny érdekes előélettel rendelkezett. A szabadságharc idején a szlovák felkelő seregben szolgált, amely az osztrákok oldalán harcolt. Az 1849 és 1860 közötti időszakban különböző közigazgatási tisztségeket töltött be, aztán főleg a szlovák irodalmi és kulturális élet szervezésének, valamint a nemzeti politika újragondolásának szentelte életét. 1871-től ő volt a nemzeti konzervatív Régi szlovák iskolából megszületett Szlovák Nemzeti Párt alapító elnöke, majd egyetlen országgyűlési képviselője.¹⁹ Választási visszaemlékezéseit és tapasztalatait külön kisprózában dolgozta fel.²⁰ A *Választási visszaemlékezéseim* című munkája azonban a címnek megfelelően valóban inkább csak egy személyes beszámoló, mintsem szépirodalmi mű.

Azt, hogy milyen nehéz is volt szlovák nemzeti programmal bekerülni a dualizmuskori budapesti parlamentbe, jelzi Paulíny-Tóth egyik utódjának, Pavel Mudroňnak (1835–1914) a pályafutása. A pártelnöki székben Paulíny-Tóthot váltó Mudroň hihetetlenül hosszú ideig állt a Szlovák Nemzeti Párt élén – 1877-től egészen 1914-ig. Ebben az időszakban összesen hétszer próbálkozott a mandátumszerzéssel, de egyszer sem járt sikerrel.²¹

185–196. HALÁSZ IVÁN: Ján Nepomuk Bobula. In: KOVÁCS ANNA – SZABÓ ORSOLYA (szerk.): *Szlovák életpályák a dualizmuskori Budapesten*. Budapest, MTA ENKKI Józsefvárosi Szlovák Kisebbségi Önkormányzat, 2003. 5–15.

¹⁸ Bobula a korának elismert építészé volt. Erről az is tanúskodik, hogy annak idején megjelent egyik reprezentatív kötet az építész szakmából Ybl Miklós mellett csak őt említette meg. LD. GELLÉRI MÓR: *A magyar ipar úttörői. Élet- és jellemrajzok*. Budapest, 1887.

¹⁹ A többi jelöltjük, köztük irodalmilag szintén aktív Andrej Radlinský ugyanis 1869-ben már nem jutott be. Erről ld. MILAN PODRIMAVSKÝ: *Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia*. Bratislava, 1983.

²⁰ VILIAM PAULÍNÝ-TÓTH: *Volebné rozpomienky*.

²¹ NADEŽDA JURČIŠINOVÁ: Predvojnový predseda Slovenskej národnej strany. *Dejiny*, 2014/1. 76–94.

A jogász végzettségű Mudroň volt a szlovák nemzeti irányzat formális vezetője, de az ideológiaalkotásban talán Svetozár Hurban Vajanský (1847–1916) játszotta a meghatározóbb szerepet. A dualizmus kori szlovák politika és irodalom meghatározó alakjának, az 1848-as szlovák felkelést vezető Jozef Miloslav Hurban fia volt. A nemzeti konzervatív és egyben meglehetősen antiszemita meggyőződésű Hurban Vajanskýnak egyébként – aki az első nagy szlovák realista regényírónak számított – érdekes koncepciója volt a szlovák politika megújításáról és hatékonyabbá tételéről. Az író ugyanis a szlovák érzelmű nemzeti értelmiség és a politikai tapasztalatokkal rendelkező felföldi köznemesség összefogásában reménykedett. Ez akár a politikai barátságok, akár a házasságkötések révén is kialakulhatott volna, legalábbis erről tanúskodnak a regényei.²²

Igaz, a koncepciói soha nem váltak valóra, mert a felföldi köznemesség szlovák-ajkú része is rohamos elmagyarosodásnak indult el ezekben az évtizedekben. A nacionalista Vajanský ezek után teljes vehemenciával ostromozni kezdte a „madárón” renegátokat, azaz azokat a szlovák gyökerű embereket, aki valamilyen oknál fogva – de többnyire egzisztenciális okokból – nemzetiséget váltottak. Hasonlóan negatívan viszonyult a szlovákság körében élő, de elmagyarosodó zsidósághoz.

A jogász végzettségű Vajanský, aki egy ideig ügyvédként is dolgozott, végül szlovákként teljesen „professzionálizálódott”. Némi belső vívódás után otthagya az eredeti szakmáját és inkább a szlovák politikai lapok és folyóiratok szerkesztését tekintette hivatásának. A Turócszentmártonban élő író emellett a Szlovák Nemzeti Párt egyik fő ideológusa is volt a XIX. század utolsó évtizedeiben. A politika iránt mindig intenzíven érdeklődő írónak – aki meghatározó hatást gyakorolt a szlovák nemzetiek akkori ideológiájára – azonban soha nem sikerült bekerülni a budapesti törvényhozásba. Ebben az időszakban ugyanis a szlovák nemzeti politika a sorozatos választási kudarcok hatása alatt passzivitásba vonult,²³ azaz ignorálta az országgyűlési megmérettetéseket és főleg a sajtótevékenységre, illetve az abból fakadó sajtópekre koncentrált. Ezek gyakori következményeként többeknek kellett rövidebb vagy

²² BARNA Ábrahám: Nemesek, polgárok, parasztok Svetozár Hurban Vajanský Száraz hajtás c. regényében. In: Svetozár Hurban VAJANSKÝ: *Száraz hajtás*. Regény. Budapest, Magyar Napló, 2011. 435–439.

²³ 1869 és 1881 között a szlovák nemzeti politika még aktív volt és mindig megmérette magát az országgyűlési választásokon, de egyre kisebb sikerrel. 1881-ben viszont szlovák programmal már senkinek nem sikerült bejutni a törvényhozásba. Erre reagálva a Szlovák Nemzeti Párt vezetősége 1884-ben úgy döntött, hogy passzivitásba vonul és a biztos kudarc tudatában nem is indítja a jelöltjeit. Ezen időszak egészen 1901-ig tartott, amikor megint négy szlovák nemzeti képviselőnek sikerült bejutni a budapesti parlamentbe. Ettől kezdve a szlovák politika többé már nem ignorálta az

hosszabb ideig tartó börtönbüntetést elszenvedniük.²⁴ A szlovák politika aktivizálódása szempontjából kulcsfontosságúnak bizonyult a XIX. század utolsó évtizede. A honfoglalás millenáris megünneplése 1896-ban, amely meglehetősen nacionalista szellemben zajlott, együttműködésre ösztönözte a parlamentben ülő nemzetiségi politikusokat. Kialakulóban volt a román-szerb-szlovák együttműködés, amely hosszabb távon komolyan dinamizálta a szlovák politikát, mert némi sikerélményt nyújtott neki.

Ennél is fontosabbnak bizonyult azonban a Zichy-féle Országos Katolikus Néppárt megalakulása, amely katolikus válaszokat akart adni az évtized liberális reformjaira. Miután ez a párt a korabeli magyar átlagnál mérsékeltebben és megértőbben viszonyult a nemzetiségi törekvésekhez, tevékenysége komoly visszhangra talált a szlovák érzelmű katolikus papság és az általa vezetett vallásos tömegek életében. Ugyanakkor ez a politikai irányzat jelentette a századfordulón talán az egyik legkomolyabb kihívást a Szabadelvű Párt évtizedes dominanciája számára. Ennek megfelelően az 1895-ös választások nagyon komoly mobilizációt hoztak mindkét nagy tábor részéről és érzelmi-mentális kihatásaik még a XX. század elején is éreztették hatásukat.

A szabadelvűek és a katolikus néppártiak választási versengése és annak intenzitása komoly nyomot hagyott a korabeli szlovák irodalomban. Ugyanakkor ez elsődlegesen nem ideológiai okokkal függött össze, bár a szlovák érzelmű emberek és jelöltek többsége talán inkább a katolikus néppárti törekvésekkel szimpatizált. Tény viszont, hogy a XX. század elején fokozatosan elindult a nagy országos pártban némileg csalódott szlovák néppárti tábor önállósodása is, amely 1913-ban az önálló Szlovák Néppárt létrehozásában csúcspontot ért el.²⁵ Inkább a küzdelem komolysága és az akkor alkalmazott módszerek emléke maradt fenn több szépirodalmi alkotásban. Sőt, az emléküik még 1918 után is kísértett, hiszen több fontos választási mű már az új állam idejében született, igaz, visszaemlékezésésként.

²⁴ A bíróság Vajanskýt is többször börtönbüntetésre ítélte. Ezekre az ítéletekre 1892-ben, 1900-ban és végül 1902-ben került sor. Ld. VALÉR i. m. 593.

²⁵ Ez a párt aztán hosszú évtizedeken keresztül meghatározta a szlovák politikát. A politikai katolicizmust, szociális konzervativizmust, autonomista törekvéseket és a sajátos plebejusságot ötvöző párt karizmatikus vezetője Andrej Hlinka volt, aki 1918-ban ugyan kiállt az önálló Csehszlovákiáért, de aztán a szlovákiai autonómia elmaradása miatt csatlakozott benne és a pártjával együtt ellenzéki vonult. Az 1930-as években a párt egyre inkább jobbra tolódott, majd az 1938/1939-es nagy válság idején közreműködött a csehszlovák demokratikus államosság lebontásában. A második világháború alatt a náciakkal kollaboráló néppárti politikusok vezették az önálló, de a Harmadik Birodalom „védnöksége” alatt álló első önálló szlovák államot, közreműködtek a szlovákiai holokausztban, hadat üzentek az antifasiszta államoknak és végül világháborús kudarcot vallottak, ami miatt ezen irányzat 1945 után gyakorlatilag elfeledetté vált.

A választási problematika és azon belül különösen a korabeli választási praktikák bemutatása szempontjából az egyik legizgalmasabb írás Peter Kompiš (1886–1945) nevéhez fűződik, aki szintén Turóc vármegyéből származott, sőt egyenesen a megyeszékhelyen született. Középiskolai tanulmányait Morvaországban végezte, de utóbb hazatért és Turócszentmártonban könyvesboltot nyitott. Emellett újságírással és kiadással is foglalkozott. A csehszlovák állam megalakulása után Prágában élt, ahol az agrárius sajtóban szlovák rovatokat vezetett, ugyanis Kompiš már az első világháború előtt is közel állt a kiscgazda és agrárpárti kezdeményezésekhez. A viszonylag intenzív és termékeny szépirodalmi tevékenységét ugyan a szlovák irodalomtörténet különösebben nem értékeli,²⁶ de ettől függetlenül néhány műve mégiscsak kiváltott némi visszhangot.

A jelen téma szempontjából főleg a *Vármegyei bál* című humoreszk és egyéb prózák gyűjteménye²⁷ érdekes, amely a régi magyarországi vármegyék politikai és társasági életére próbál reflektálni. Igaz, ezt közel 12 év perspektívájából teszi meg, mert a szerző ezt a könyvet csak 1931-ben adta közre. Kompiš ugyanakkor közvetlen tapasztalattal rendelkezett ezekről az időkről, hiszen 1918-ban már 32 éves volt.

Ebben a prózagyűjteményben található a *Magyarországi választások* című novellája²⁸ is, amely egy kitalált kormánypárti kortes szemszögéből ábrázolja a századforduló időszakának országgyűlési választási küzdelmeit. A szerző a szlovákok körében viszonylag népszerű Katolikus Néppárt²⁹ és a liberális kormánypárt közötti választási küzdelmet ábrázolta a kampány kezdetétől egészen az eredményhirdetéséig.

Julo Fekuč kormánypárti kortest az alispáni iroda egyik vezetője, Gejza Malatínsky szólította választási harcba. Az egész történet Orlovban, egy kitalált járási kisvároskában játszódik, de igazából bárhol megtörténhetett volna az ország északi részében. A megszólított birtokos szívesen indul küzdelembe, mert ilyenkor mindegyik megszólított nagyon fontosnak érzi magát. Azt sem kell elfelejteni, hogy a leírás szerint mindegyik választás egy kicsit ünnep is volt – az egyes táborok saját zászlókkal vonultak fel, mindegyik tábor etette és itatta a híveit, illetve az egész járásban emelkedett hangulat uralkodott.

Pedig egy országgyűlési választás nem is volt veszélytelen üzem – az egyes jelöltek táborai a novellában is többször összeverekedtek, előfordultak lincselési kísérletek is és a csendőrség sem volt teljesen pártatlan. Az itatásról és etetésről kár is

²⁶ VALÉR i. m. 289–290.

²⁷ Szlovákul: Stoličný bál.

²⁸ Szlovákul: Uhorské voľby

²⁹ A Szlovák Nemzeti Párt abban az időszakban, amikor választási passzivitásba vonult, rendszerint arra hívta fel a híveit, hogy a katolikus néppárti jelöltekre szavazzanak. Erről ld. NADEŽDA i. m. 76–94

beszélni. Ugyanakkor mindkét tábor jelöltjeinek magyar volt a vezetékneve. A Néppárt színeiben Farbaky István helyi földbirtokos indult, aki a szerző szerint „majdnem szlovák anyanyelvű volt”, a kormánypárt jelöltje Poós Gyula pedig Pestről érkezett és egyáltalán nem beszélt szlovákul. A választási beszédeit ezért szlovákra kellett fordítani a novella tanúsága szerint. Ez azonban nem volt probléma, mert a kormánypárti táborban sok volt a szlovák származású vagy nevű helyi nobilitás – például Slivka kanonok, Janota jegyző stb.

Roppant érdekesek azok a részek, amelyek leírják, hogy milyen kifinomult és kidolgozott stratégiával rendelkeztek a kormánypártiak a potenciális szavazóik mobilizálására. Az állami és vasúti alkalmazottakat egzisztenciális zsarolással próbálták megnyerni. A zsidó vendéglősöket és vállalkozókat pedig azzal riogatták, hogy a néppárti jelölt győzelme esetében elvesztik iparüzési engedélyeiket. Egyes parasztszavazókat pedig nyílt fenyegetések közepette hajtottak a szavazóurnákhoz. A leitatott kisnemeseknél pedig a vélt vagy valós rokoni kapcsolatokra és az urambátyám összefüggésekre hivatkoztak a kormánypárti kortesek. Végül is az egész, egyébként nem túl tisztességes választást a kormánypárti jelölt nyerte meg.

Kompiš novellájában tehát a nemzetiségi kérdés nem játszik különösebb szerepet, annak ellenére, hogy több hőse nemcsak szlovák nevű, hanem identitású is. A szerző inkább a választás technológiájára és nem annyira politikai-ideológiai töltetére koncentrált. Mégsem a szlovákság politikai küzdelme itt a fő téma, de az sem igaz, hogy a szlovák választók passzívak lettek volna. Szavaztak tehát, de nem a szlovák politikai koordinátarendszer szabályai szerint.

Egyébként más korabeli választási novellák is csak ilyen felületes módon érintik a nemzetiségi feszültségeket, ha egyáltalán szóba hozzák azokat. Ehelyett inkább a választások menetére, azok egyes komikus vagy éppenséggel tragikus mozzanataira koncentrálnak. Ebbe a sorba tartozik Jozef Gregor Tajovský (1874–1945) szociálisan kritikus realista írónak a *Kortés* című novellája is,³⁰ amely egy, a családi fészek melegéhez és a szerelmes felesége általi kényeztetéshez hozzászórt szlovák banki kishivatalnok nemzeti párti korteskedés alatti viszontagságait írja körül. Inkább kedves, mint drámai műről van szó. A Tonko Čierny névre hallgató főhős igazából csak azért indul a falusi kortes-körútra, mert nem tudott „nem”-et mondani, de egy porci-kája sem kívánta az egészet. Az újdonsült férjét féltő ifjú feleség még kevésbé kívánta azt, hogy az általában otthonülő és nem túl gyakorlatias férje elmenjen otthonról.

Fontos változás a novellában az, hogy itt egy szlovák nemzeti párt színeiben induló jelöltet támogató kortesről volt szó. A küzdelem azonban eleve kudarcra volt ítélve és az egész megmozdulás inkább csak azért történt, hogy a szlovák nemzeti mundér

³⁰ Szlovákul: Kortés

becsületét védve legalább valaki induljon szlovák színekben a választásokon. A kezdeményezés sem helyből indult, hanem a turócszentmártoni pártközpontból, ahol eldöntötték, hogy a szlovák nemzetiek is indítsanak valakit a választásokon. Ahogy a saját magát pártaktivistának stilizáló szerző írja, végül sikerült egy olyan jelöltet találni, akit nem fog sem lelkileg, sem anyagilag nagyon megviselni a választási kudarc. Tehát maguk a kortesek sem nagyon reménykedtek a sikerben.

A novellát Jozef Gregor Tajovský egyes szám első személyben meséli el, és úgy tűnik, mintha egyik banki kollégájának és szlovák nemzettársának a vicces történetét mesélte volna el. Azt nem tudni, hogy Tajovský valaha kortesként részt vett-e a választási küzdelemben, de ha igen, az egyáltalán nem lenne meglepő. A vidéki kisiparos családból származó, szociálisan érzékeny és kritikus realista prózaíró ugyanis mindig is öntudatos szlovák volt. Eredetileg tanári végzettséget szerzett, de miután tanítóként nemzeti meggyőződése miatt többször konfrontálódott a magyar felettes szervekkel (5 év alatt 7 iskolában tanított), otthagyta a tanári pályát, Prágában megszerzte a gazdasági végzettséget (elvégezte kereskedelmi akadémiát) és bankhivatalnok lett. Ebben a minőségben aztán a régi Magyarország különböző helyein képviselte a cseh és szlovák érdekeltségű bankok érdekeit. Közvetlenül az első világháború kitörése előtt a Szlovák Nemzeti Párt turócszentmártoni titkára lett, ami valószínűvé teszi, hogy rendelkezett némi magyarországi politikai tapasztalattal. Az első világháborúban saját akaratából orosz hadifogságba esett, majd csatlakozott a csehszlovák függetlenségért küzdő légiókhoz, ami megalapozta a két világháború közötti társadalmi pozícióját. Ebben az időszakban ünnepelt szerzőként már Pozsonyban élt, ahol a feleségével együtt demokratikus szellemiségű irodalmi szalont működtettek és támogattak fiatal kezdő szerzőket.³¹ A korábban már említett másik demokratikus író társával, Ján Jesenskývel együtt nagyon nehezen viselte a demokratikus Csehszlovákia felbomlását, nagyon nem szimpatizált a náci barát néppárti rezsimmel, de aktívabb ellenállásba már nem bocsátkozhatott bele, mert a második világháború második évében meghalt.

Bár alapvetően nem a régi magyarországi választásokra fókuszál, de érintőlegesen azokkal is foglalkozik Martin Rázus *Kocsmáros király* című regénye.³² Ez a mű, a Peter Kompiš fent ismertetett novellájához hasonlóan már jócskán a nagy állami fordulat után született (1935), de szerzője itt sok is tekintetben az 1918 előtti emlékeiből építkezett, és azokra reflektált. Maga Rázus gyerekkorában például azért volt kénytelen otthagyni a lipótszentmiklósi polgári iskolát, mert többször részt vett a Szlovák Nemzeti Párt választási gyűlésein.³³

³¹ VALÉR i. m. 559–560.

³² Szlovákul: Krčmársky kráľ.

³³ VALÉR i. m. 465.

Martin Rázus (1888–1937) egyszerű bőrfeldolgozó munkás családjában született, de tehetséges és vallásos evangélikus fiatalembert még a monarchia fennállása idején volt lehetősége továbbtanulni. A teológiai tanulmányokat ugyanakkor nemcsak a hazai oktatási intézményekben folytatta, hanem a skóciai Edinburghban is, ahová Seton-Watson híres brit történész ösztönzésére ment. Később visszatért és elkezdte protestáns lelkipásztori pályafutását. A két világháború közötti években aktívan bekapcsolódott az országos politikába is, egy időben a Szlovák Nemzeti Párt elnöke és parlamenti képviselője is volt.³⁴ Ez a párt ezekben az években főleg az autonómista érzelmű evangélikus középrétegeket képviselte. Egy időben a párt közel került a szlovák közjogi autonómia törekvéseket zászlajára tűző Katolikus Néppárthoz, de attól eltérően tartósan hűséges maradt a polgári demokratikus értékekhez.

A *Kocsmáros király* egy érdekes munka, amelyet ugyan később néha az antiszemitizmus vádjával illettek, de a mértékadó szlovák irodalomtörténet próbálta árnyaltan kezelni ezt a kérdést. A mű alapvetően az alkoholizmus, azaz annak megnyilvánulási formái és még inkább annak társadalmi haszonélvezői ellen irányul. Maga a szerző is úgy fogta fel munkáját, mint „az alkoholizmus elleni prédikációt”.³⁵ A regény tulajdonképpen két vállalkozói-vendéglős klán harcáról szól a kocsmalapítási és italkiméresi licenciákért. Az egyik oldalon szerepel a befolyásos helyi nagybirtokos Galassy gróf támogatását élvező keresztény Gáblík család, amely egy kisebb régióban tulajdonképpen monopolizálta az egész alkoholgyártást és árusítást. Ezzel nagy vagyona tett szert, de közben minden és mindenki tönkremegy körülötte, különösen a függőségbe került egyszerű nép. A másik oldalon ott vannak az ebből az üzletágból regionális szinten kiszorított zsidó vállalkozók, akik minden helyi és pesti szálát igyekeznek megmozgatni, hogy ők is hozzájussanak az italkiméresi engedélyekhez. Az utóbbi csapatot Jakub Gelb ügyvéd képviseli, a háttérben pedig Nathan Rosenkranz mozgatja a szálakat. Miután a küzdelemből végül a „zsidó csapat” került ki győztesen, sokan antiszemita kicsengésűnek érezték ezt a regényt, de ez némileg felületes megállapítás. A szerző ugyanis egyformán kritikus mindkét érdekcsoporttal szemben, nem igazán látja köztük a különbséget.³⁶ Igaz viszont, hogy a leírásokban sok sztereotíp vonás is fellelhető. Azt is meg kell említeni, hogy az úgynevezett „keresztény” és „zsidó” táborban egyaránt vannak szimpatikus és kevésbé szimpatikus személyek.

A két csoport közötti küzdelem nagyon sok szinten zajlik, és egyik fél sem riad vissza a kevésbé szokványos eszközök bevetésétől sem. Ebbe beleértendő a színész-

³⁴ VALÉR i. m. 464–465.

³⁵ Vladimír PETRÍK: Prozaik Martin Rázus. In: *Krčmársky kráľ*. Bratislava, Tatran, 1990. 244.

³⁶ VALÉR i. m. 465.

női báj felhasználása, a korrupció, az intrikák stb. Természetesen a választási küzdelem sem marad érintetlen. A kormánypárt helyi embereként leírt Galassy gróf ugyanis általában a „felső garamvölgyi kocsmáros király” (azaz Gáblik) segítségével szokta megnyerni pesti patrónusainak a vidéket. Bár a választók és tulajdonképpen a kortesek is szlovákok, a jelöltek már nem azok. A kormánypárt Rácz Bertalant, azaz Bercit indítja a helyi választókerületben. Az ellenérdekelt csoport azért, hogy meggyengítse a Galassy-Gáblik szövetség pesti pozícióit, csendesen az ellenzék jelöltjét, Bende Ferencet kezdte el támogatni. Itt nem derül ki, hogy Bende milyen párt színeiben indult a küzdelembe, de nem valószínű, hogy néppárti lenne. A szerzői utalásokból arra lehet következtetni, hogy valamelyik magyar országos ellenzéki párt jelöltjéről lehetett szó. A Bende személyét erőltető Rosenkranz következő érdekes fordulattal vezeti fel jelöltjét ügyvéd barátjának, Jakub Gelbnék: „Bende ellenzéki, de a mi emberünk. Bizonyos köreinknek is szüksége van rá, hogy két vasat tartsunk a tűzben”.³⁷ Sőt, a „zsidó tábor” vezetői megállapodnak, hogy a biztonság kedvéért a kormánypárti jelöltet is fogják legalább a látszat kedvéért támogatni, ahogyan korábban is tették.³⁸ Ez nyilván azzal függ össze, hogy az északon élő zsidóság gyakran éppen a kormánypárti jelölteket támogatta.

Mindkét jelölt neve a regényben egyébként magyar formában (azaz Rácz Berci vagy Bende Ferenc) és magyar helyesírással szerepel, eltérően a helyi választópolgároktól és aktivistáktól, akik szinte egytől egyig szlovák vagy zsidó-német nevűek. A jelöltek egyébként nem is helyi emberek. A szerző érzékelteti is, hogy a választások kimenetelének csak a mögöttük álló érdekcsoportok szempontjából van jelentősége, a küzdelembe bevont nép szempontjából tulajdonképpen az egész irreleváns. Ebben a műben is különböző machinációk és ügyeskedések olvashatók a választások apropóján, igaz, nem olyan részletesen és képletesen, mint Kompiš novellájában.

A fenti ismertetés természetesen nem nyújt teljes képet a magyarországi választásokkal foglalkozó 1918 előtti (és részben utáni) szlovák szépirodalomról. Csupán a legfontosabb és legtipikusabb művekre koncentrálok. Ám ez a felsorolás is jelzi, hogy a dualizmuskori választások milyen mély nyomot hagytak a szlovák történelmi tudatban és szépirodalomban egyaránt. Ez a mozzanat is közelebb hozza a korabeli szlovák irodalmat az akkori magyar irodalomhoz, ahol ennek a kérdéskörnek szintén komoly visszhangja volt. Ez a közelség még inkább kidomborodik, ha megvizsgáljuk a korabeli cseh szépirodalmat, ahol jóval ritkábban lehet találkozni a választási folyamatok leírásával, mint a magyar és szlovák realista irodalomban.

³⁷ PETRÍK i. m. 69.

IGAZSÁG, TÖRTÉNELEM, HATALOM ÉS A PROTESTÁNS TEOLÓGIAI IRÁNYZATOK A SZÁZADFORDULÓN

KOVÁCS KÁLMÁN ÁRPÁD
tudományos munkatárs
(VERITAS Történetkutató Intézet)

A tanulmány az igazság – történelem – hatalom összefüggéseit vizsgálja egy esettanulmány kapcsán. Tárgyalásrészre három szerkezeti egységre oszlik. Legfontosabb tételmondataiban ismerteti egy, a magyar protestáns sajtó zászlóshajójában a millennium évében megjelent tárcát. Röviden összefoglalja a cikk szellemtörténelmi háttérül szolgáló esztétikai változásokat a XIX. század második felében. Az írás gondolatmenetének elemzéséhez röviden kitér számos irányzatra, a német idealizmusra, a protestáns teológiai liberalizmusra, neoortodoxia és ébredésteológia, a római katolicizmusra, az osztályharcos szocializmusra (marxizmus) és a modern tapasztalati tudományosság történelmi igazsággal kapcsolatos nézeteire is.¹ A tárgyalandó írás a tudományos ismeretterjesztés szintjén a kor érdeklődő lelkészi és egyházas nemlelkészi értelmiségének műveltségi szintjéhez és felfogóképességéhez igazodott, és ezen a mai történelmi bölcsész műveltség által is megközelíthető szinten tárgyal végső soron metafizikai kérdéseket. Metafizika alatt értjük ezen a helyen az ontológiai (lételméleti), gnoszeológiai (ismeretelméleti) és logikai gondolkodás összefüggésének rendszerét.² Fontos megjegyeznünk, hogy a vallás világkép-meghatározó,³ így a hit és történelem kapcsolatának metafizikai problémáit a hitéleti reflexió és expanzió szemüvegén keresztül vizsgálja, legfontosabb célja pedig a hit- és erkölcsi élet megerősítése. A nyugati kereszténység világi tudományossággal és ideológiai rendszerekkel kapcsolatos alapvető hármassal hozzáállása Augustinus óta az átvétel, az áthatás (kovászás) és a védekezés (apológia). A protestáns kereszténység XIX. századi irány-

¹ Érdemes megjegyezni, hogy a magyar protestánsok közötti teológiai, kegyességi irányzatok a legtöbb esetben csak nehezen különíthetők el egymástól. Míg a nyugat-európai protestáns teológusok és világiak teológiai nézőpontjai térben és időben viszonylag jól elválaszthatók egymástól, addig mindez a Kárpát-medencében jobbra összecsúszott. Lásd pl. MOLNÁR Sándor Károly: Bereczky Albert levele Forgács Gyulához 1920. szeptember 2-án (és ami utána következett...) *Egyháztörténelmi Szemle*, 2011/4. 110–124.

² DÖRÖMBÖZI János: *A filozófia alapjai*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998⁴. 29–30.

³ Világkép alatt értjük itt mindannak rendszerszemléletét és fontosság szerinti hierarchiába rendezését, amit a világnak tartunk és a világról tudni vélünk. Világnézetnek pedig inkább azt, ami a világ-